

Усенгазиева Г.С.

педагогика илимдеринин кандидаты, доцент

И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

Бишкек ш.

gusengazieva@mail.ru

Сманалиева М.А.

магистрант

И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

Бишкек ш.

abdyraimovna@gmail.com

Абдыкеримова А.Ш.

окутуучу

И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

Бишкек ш.

“БИОЛОГИЯ” ПРЕДМЕТИН ОКУТУУДА ОКУУЧУЛАРДЫ КЕСИПКЕ БАГЫТТАП ОКУТУУ

Аннотация: Макалада жаштарга кесип тандоодо педагогдун ролу жана анын таасири чоң экендиги кеңири жазылган. Жалпы билим берүүчү орто мектептерде предметтерди окутуу процессинде кесипке багыттап окутуу ар бир предметтин өзгөчөлүгүн эске алуу менен ишке ашырылып келет. Окуучулардын келечекте кесибин туура тандоо, бул мамлекеттин өнүгүшүнө түздөн-түз таасирин тийгизээрин авторлор баса белгилешет. Биология предметин окутууда кесипке багыттап окутуу изилденип, анын формалары, жаш өзгөчөлүктөрү эске алуу педагогикалык шарттары аныкталган. Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүү уюмдарында 10-11 – класстары үчүн “Биология” боюнча предметтик стандартындагы коюлган милдеттер жана принциптерге таянып, окуучулардын кесипке багыттап окутуу маселелери камтылган. Окуучулардын келечектеги кесиптик кызыкчылыктарын жана жөндөмдөрүн эске алуу мүмкүнчүлүктөрдү уюштуруу системасы каралган.

Негизги сөздөр: кесип, багыттап окутуу, биология предмети, мамлекеттик стандарт, экологиялаштыруу, жалпы билим берүүчү орто мектеп, окутуу процесси, педагогикалык шарт, окуучу, принцип.

Усенгазиева Г.С.

кандидат педагогических наук, доцент

Кыргызский государственный университет имени И.Арабаева

г. Бишкек

gusengazieva@mail.ru

Сманалиева М.А.

магистрант

Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева

г. Бишкек

abdyraimovna@gmail.com

Абдыкеримова А.Ш.

преподаватель
Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева
г. Бишкек

ПРОФОРИЕНТАЦИЯ УЧАЩИХСЯ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ПРЕДМЕТА «БИОЛОГИЯ»

Аннотация: В статье подробно написано, что роль учителя в выборе профессии для молодежи и его влияние велики. В средних общеобразовательных школах в процессе преподавания предметов профессиональная подготовка осуществляется с учетом особенностей каждого предмета. Авторы подчеркивают, что правильный выбор будущей профессии учащихся окажет непосредственное влияние на развитие государства. В преподавании предмета биология изучено профессионально-ориентированное обучение, определены его формы, педагогические условия с учетом возрастных особенностей. В общеобразовательных организациях Кыргызской Республики вопросы обучения учащихся профессии включены, исходя из задач и принципов, установленных в предметном стандарте «Биология» для 10-11 классов. Предусмотрена система организации возможностей с учетом будущих профессиональных интересов и навыков учащихся.

Ключевые слова: профессия, профильное обучение, предмет биологии, государственный стандарт, экологизация, общеобразовательная средняя школа, процесс обучения, педагогическое условие, ученик, принцип.

Usengazieva G.S.

candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Kyrgyz State University named after I. Arabaev
Bishkek c.
gusengazieva@mail.ru

Smanalieva M.A.

master's student
Kyrgyz State University named after I. Arabaev
Bishkek c.
abdyraimovna@gmail.com

Abdykerimova A.Sh.

teacher
Kyrgyz State University named after I. Arabaev
Bishkek

ACAREER GUIDANCE FOR STUDENTS WHEN STUDYING THE SUBJECT “BIOLOGY”

Annotation: The article describes in detail that the role of the teacher in choosing a profession for young people and his influence are great. In secondary schools, in the process of teaching subjects, professional training is carried out taking into account the characteristics of each subject. The authors emphasize that the correct choice of students' future profession will have a direct impact on the development of the state. In teaching the subject of biology, professionally oriented education has been studied, its forms and pedagogical conditions have been determined, taking into account age characteristics. In general educational organizations of the Kyrgyz Republic, issues of

teaching students a profession are included, based on the objectives and principles established in the subject standard “Biology” for grades 10-11. There is a system for organizing opportunities taking into account the future professional interests and skills of students.

Keywords: profession, specialized training, subject of biology, state standard, greening, secondary school, learning process, pedagogical condition, student, principle.

Кыргыз Республикасында кесиптик багыт берүү жөнүндө жобосуна ылайык жарандарга кесиптик багыт берүүнүн бирдиктүү тартибин жана шарттарын аныктайт жана кесиптик багыт берүү төмөнкү максаттарда жүзөгө ашырылат: 1) билим берүү уюмдарында окуп жаткандарга жана алардын бүтүрүүчүлөрүнө, жумушсуз жана жумуш издеген жарандарга кесибин, адистигин тандоодо, иштеген же окуган жерин табууга шыктарын жана кызыкчылыктарын эске алуу менен жардам көрсөтүү; 2) кесипти эркин тандоо, иш менен камсыз кылуу формасы жана ички жана тышкы эмгек рыногунун өнүгүшүн эске алуу менен инсандын өзүн-өзү өстүрүү жолдору чөйрөсүндө социалдык кепилдиктерди камсыз кылуу; 3) адамдын кесиптик кызыкчылыктарынын, анын психофизиологиялык өзгөчөлүктөрүнүн, эмгек рыногунун абалынын жана өнүгүүсүнүн ортосундагы тең салмактуулукка жетишүү; 4) эмгек жана билим берүү рыногунда суроо-талап менен сунуштун ортосундагы тең салмакты кармоо боюнча консультация берүү.

Кыргыз Республикасында билим берүүнү өнүктүрүүнүн 2021-2040-жылдарга карата программасы жана экологиялык коопсуздугун жана климаттык туруктуулугун камсыз кылууну ишке ашыруу боюнча жаштарды кесипке багыттоо маселелери да каралган.

Ошондой эле 2021-2040-жылдарга Кыргыз Республикасынын билим берүүсүн өнүктүрүү планы жана жаштарды бул кесипке багыттоо маселеси да эске алынды.

Кесиптик багыт берүү алгач жалпы билим берүүчү мектептердеги окуу тарбия ишинин маанилүү элементи болуп саналат. Ар бир окуучунун жекече кызыгуусуна, шыгына, ден соолугуна жана коомдогу социалдык-экономикалык өзгөрүүлөрдүн талаптарына ылайык аны аң-сезимдүү кесип тандап алууга даярдоого багытталган комплекстүү иш-чаралар системасын камтыйт.

Азыркы кезде мектеп окуучусун кесип тандоого даярдоодо төмөндөгү милдеттерди чечүүгө көңүл буруу керек: окуучуларды кесипти аң-сезимдүү, жоопкерчилик менен тандоого тарбиялоо; республиканын эл чарбасынын тармактары, эмгекти уюштуруунун формалары, базар экономикасынын маселелери менен тааныштыруу; окуучуларды кесиптер, аларга коюлган талаптар, кесипке ээ болуунун жолдору менен тааныштыруу; окуучунун кесиптик кызыгуусун, аны тандоосунун мамиле мотивдерин калыптандыруу; окуучуларды практикалык иштерге катыштыруу менен билгичтиктерге, көндүмдөргө ээ кылуу ж. б.

Кесиптик багыт берүү жалпы билим берүүчү мектептерде окуу ишинин маанилүү бөлүгү болуп саналат. Ал ар бир студентке жеке кызыкчылыктарына, талантына, ден соолугуна жана социалдык-экономикалык өзгөрүүлөрдүн талаптарына ылайык кесипти аң-сезимдүү тандоого жардам берүү үчүн түзүлгөн иш-чаралардын комплекстүү системасын камтыйт.

Азыркы учурда мектеп окуучуларын кесип тандоого даярдоо ишинде төмөнкү милдеттерди чечүүгө көңүл буруу керек: окуучуларды кесипти аң-сезимдүү жана жоопкерчилик менен тандоого тарбиялоо, республиканын эл чарба бөлүмдөрүн, эмгекти уюштуруунун формаларын, рынокко киргизүү; экономика маселелери менен студенттерди кесипкөйлүктү жана алардын кесипке ээ болуу ыкмаларын тааныштыруу жана

студенттердин практикалык ишке катышууга мүмкүнчүлүк берүү аркылуу кесипке болгон кызыгуусун жана тандоого болгон мотивациясын калыптандыруу ж.б.

Дүйнө жүзүндө кесиптердин саны болжолдуу түрдө 40 миңге жакын. Мамлекеттин ар кандай социалдык-экономикалык шарттарына жараша кесип ээлери белгилүү. Ааламдашуу мезгилинде кесиптин көп түрдүүлүгү да өз таасирин тийгизип келет. Кээ бир кесиптер миңдеген жылдар мурун пайда болгон жана бүгүнкү күндө да өзүнүн актуалдуулугун жоготпой келет, жаңы кесиптердин пайда болушу, кээ бир кесиптердин жок болуп кетиши өлкөнүн социалдык-экономикалык абалына жараша экендиги анализденген.

Ааламдашуу мезгилиде кесип тандоо жылдан-жылга кыйындап баратат, ошого ылайык кесип тандоо – бул жашоондун келечеги экендигин жаштарга туура түшүндүрүү жана туура багыт берүү ата-энеден кийинки орунда мектеп эсептелинет [4, 127-131 бб.].

Окутуунун турмуш менен болгон байланыш принциби адамдын жашоосундагы биологиялык билимдердин практикалык ролун көрсөтөт. Бул принциптин ишке ашырылышынын негизинде окуучулар биологиялык билим берүүнүн пайдалуулугун жана баалуулугун түшүнүшөт. Бул принцип биологиялык билимдердин практикалык маанисинин ачылышын талап кылат. Ал эми экологиялаштыруу принциби жаратылыш объекттеринин өзүн гана окуп-үйрөнүү керектигине гана эмес, алардын бири - бири менен өз ара байланышына дагы таянат. Окуучулардын билим берүү системасынын методологиялык шарттары: биологиялык билим берүүнүн мазмунундагы илимий билимдин бардык элементтери (фактылар, принциптер, мыйзамдар ж.б.) окуучулардын ой жүгүртүүсүндө үзгүлтүксүз кыймылда болуусу, илимий деңгээлге жана практикалык машыгууга чыгууга бүтүндүктүн камсыздалышы зарыл.

Билим менен жашоону байланыштыруу принциби биологиялык билимдердин адам жашоосундагы практикалык ролун чагылдырат. Бул принципти ишке ашыруунун негизинде окуучулар биология билиминин пайдалуулугун жана баалуулугун түшүнүшөт. Бул принцип биологиялык билимдердин практикалык маанисин ачууну талап кылат. Ал эми экологиялаштыруу принциби жаратылыш объектилеринин өздөрүн изилдөө жана изилдөө зарылдыгына гана эмес, алардын өз ара байланышына да таянат. Студенттердин билим берүү системасынын методикалык шарттары: Биологиялык билим берүүнүн мазмунундагы бардык илимий билимдин элементтери (фактылар, принциптер, мыйзамдар ж.б.) окуучулардын ой жүгүртүүсүндө тынымсыз кыймылда болуп, илимий деңгээлге жана практикалык даярдыкка жетүү үчүн алардын бүтүндүгү кепилдениши керек.

Кесип тандоо окуучулардын жаш курак кезинде кыялдануу, кумир тутуу жана башка факторлор менен аныкталат. “Келечекте ким болгун келет?” деген суроолор менен бирге окуучулардын ойлонуусу, кыялы аны ишке ашыруу үчүн мугалимдин ролу чоң экендигин практикада ар бирибиз билебиз. Демек, талдап көрсөк, мугалимдин берген кеңештери менен кесип тандоо көпчүлүк мезгилде жакшы тыянак берип келген.

Кесип тандоо бул жашоо образын тандоо, өнүгүү жолу, тагдыр тандоо. Кесип туруктуу белгилүү бир кесипти талап кылган эмгек ишмердүүлүгүнүн түрү болуп саналат.

Жаштар бүгүнкү күндө дээрлик бардык социалдык катмарларда жана топтордо чагылдырылган заманбап коом. Жаштар башка социалдык топторго караганда жакшыраак жаңы жашоо шарттарына ылайыкташат, бирок анын абалы жана өнүгүшү саясий жогорку ылдамдык, экономикалык жана социалдык өзгөрүүлөр. Адистерди даярдоо, алар өз кезегинде түздөн-түз көз каранды жана жалпы билим берүүчү орто мектептерде, кесиптик лицейлерде, колледждерде жана жогорку окуу жайларда ишке ашырылат.

Кесип дүйнөсүндө өзгөчө жаштар үчүн өз ордун табуу кыйын. Жаштарга кесипке багыт берүү – бул жолдордун бири жаштардын социалдашуусун жогорулатуу.

Жалпы билим берүүчү орто мектептерде алгач окуучуларды кесипке багыттоо - окуучулардын жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүү маселеси боюнча окуу процессинин бардык катышуучуларынын кызматташуусунун негизги жолдорун белгилейт.

Мектеп окуучуларын кесипке багыттоо системасы – бул ар кандай мамлекеттик жана коомдук уюмдардын, ишканалардын, мекемелердин жана окуу жайлардын, ошондой эле үй-бүлөлөрдүн жеке адамдын кызыкчылыгында мектеп окуучуларынын кесиптик жана социалдык өзүн өзү аныктоо процессин өркүндөтүүгө багытталган уюшкан иш-аракеттер.

Кесип, профессия (professio) – латын сөзүнөн которгондо, белгиленген иш) – атайын даярдыкты талап кылган жана адамдын жашоо булагы, башкача айтканда эмгек ишмердүүлүгүнүн конкреттүү бир түрү болуп саналат. Ал эми багыттоо – бир тараптагы багытты тандоо. Кесипке багыттоо – коомдук жана педагогикалык жактан таасир берүү жана кесип тандоого негизделген мамлекеттик иш-чаралардын системасы. Кесиптик багыт берүү – окуучулардын кесип тандоосуна таасирин тийгизген көп аспекттүү жана илимий жактан негизделген система [5, 166-174 бб.].

Алгач ташка чегилген жазуулар, эмгек куралдары, тарыхый булактарды жана сакталып калган артефактарды ж.б. талдоо кесиптик багыт берүү жөнүндө кабарлайт. Адамзаттын цивилизациясы жана маданияты менен тыгыз байланышта өнүккөндүгүн көрсөтүүдө. Изилдөөлөрдө байкалгандай байыркы коомдо, палеосоциумда (30-50 миң жыл мурун) кесиптик багыт берүүнүн элементтери пайда болгон. Окумуштуулар А. Д. Сазонов, Н. И. Калугин жана А. П. Меньшиков «кесиптер адам коомунун пайда болушу менен пайда болгон» деп эсептеп келишкен. Окумуштуулар Р. М. Асадуллин, Э. Ш. Хамитов жана В. С. Хазиев алгачкы уруулук коомдун өнүгүшүнүн абалын талдашып, коомдук түзүлүштүн бардык системасында адамдардын иш аракети керек болсо кымындай жетишкендиктерди, эмгектик традицияларды түбөлүк сактап, кесиптик көндүмдөрдү бекемдеп жана аларды жаш муундарга өткөрүп берүү менен байланышкан деп белгилешкен [3, 41 б.].

Алардын бири ташка чегилген сүрөттөр, эмгек куралдары, тарыхый материалдар жана сакталып калган маданий эстеликтер. Талдоо профессионалдык жетекчиликти камсыз кылууну билдирет. Анын өнүгүшү адамзат цивилизациясы жана маданияты менен тыгыз байланышта экенин көрсөтүп турат. Изилдөөлөр көрсөткөндөй, кесипке багыт берүү элементтери байыркы коомдордо, байыркы коомдордо (300 000-50 000 жыл мурун) пайда болгон. Окумуштуулар А.Д.Сазонов, Н.И. Калугин жана А.П. Меньшиков «окупация адамзат коомунун пайда болушу менен пайда болгон» деп эсептейт. Окумуштуу Р. М. Асадуллин, Е. Хамитов жана В. Хазиев алгачкы уруулук коомдун өнүгүшүн талдап, коомдук түзүлүштүн түрдүү системаларындагы адамдардын аракети майда жетишкендиктерди сактап калуу, эмгек салттарын түбөлүккө сактоо, кесиптик чеберчиликти бекемдөө жана кийинки муунга өткөрүп берүү менен байланыштуу экенин көрсөткөн [4, 127-31 бб.].

А. Е. Голомшток кесиптик багыт берүүнү система катары аныктайт. И. Н. Назимов кесипке багыт берүүгө төмөнкүдөй аныктама берген: “Карьера багыты жана анын абдан маанилүү компоненти - кесиптик тандоо - илимий негизделген система болуп саналат. Ал эми Кыргызстанда кесипке багыт берүүгө изилдөө 1950-жылдардын экинчи жарымында башталган. Изилдөөнүн жүрүшүндө илимий-тарыхый булактарды, топтолгон педагогикалык тажрыйбаларды талдоонун негизинде кесиптик багыт берүү ишинин өнүгүшүн педагог-окумуштуу Ө. А. Сманбаев төмөндөгү критерийлерге таянып: илимий изилдөө иштеринин

этаптарда аткарылышы; өлкөнүн социалдык–экономикалык өнүгүүсү менен шартталган билим берүү системасын өнүктүрүүнүн урунтуу учурлары; мектеп окуучуларына кесипке багыт берүү маселесинин теориядагы жана практикадагы абалын беш этапка бөлгөн.

Е.Голомшток кесипке багыт берүүнү система катары аныктайт. И. Н. Назимов кесипке багыт берүүгө төмөнкүдөй аныктама берген: “Карьера багыты жана анын абдан маанилүү компоненти - кесиптик тандоо - илимий негизделген система болуп саналат”. Кыргызстанда кесипке багыт берүү боюнча изилдөөлөр 1950-жылдардын экинчи жарымында башталган. Илимий изилдөө процессинде профессионалдык жетекчиликти педагог-окумуштуу О.А. Сманбаев төмөнкүдөй критерийлерге таянып: өлкөнүн социалдык-экономикалык өнүгүүсүнөн улам келип чыккан илимий-изилдөө иштеринин этап менен ишке ашырылышын беш этапка бөлгөн. Алар төмөндөгүлөр: биринчи этабы 1950-1969-жылдарды камтыйт, 1969-1984-жылдар экинчи этап, 1984-жылдан 1991-жылдар үчүнчү этап, 1991-жылдан 2020-жылга чейин төртүнчү, ал эми 2020-жылдан башталат бешинчи этапты камтыйт [5, 166-174 бб.].

«Кесиптик багыт берүү – аныктоого багытталган иш-чаралардын системасы ар бир адамдын жеке өзгөчөлүктөрүн, кызыкчылыктарын жана жөндөмдүүлүктөрүн ага ылайыктуу кесиптерди туура тандоого жардам берүү, анын жеке мүмкүнчүлүктөрү».

Кесиптик багыт берүү процесси окуучунун инсан катары калыптанышы комплекстүү мамилени талап кылат.

Окуучуларды кесипке үгүттөө ар кандай форматта жүргүзүлөт: сабак учурунда, класстан, мектептен тышкары иштерде, ачык эшик иш-чараларында, семинарларда ж.б.

Кесиптик багыт берүүнүн мүнөздөмөлөрү: мамлекеттик башкаруу системасы; кесип тандоодо инсандын муктаждык-мотивациялык чөйрөсү (кызыкчылыктары, умтулуулары, мамилеси ж.б.). Азыркы учурда интернет

Кесиптик билим берүү шарттуу түрдө эки формага бөлүнөт: кесип жөнүндө маалыматтар жана профессионалдык үгүттөө.

Окуучунун жекече кызыкчылыктарына ылайык кийинки кесиптик өзүн-өзү аныктоого түрткү берген жекече билим берүү траекториясын түшүнүп тандоо мүмкүнчүлүгү үчүн шарттарды түзүү, өз алдынча билим алуу же билимин улатуу үчүн керектүү билгичтиктерди жана көндүмдөрдү калыптандыруу биология предметин окутууда жандуу объектилерди таануу жана баяндоо, биологиялык процесстер жана кубулуштарды илимий жактан түшүндүрүү, жаратылыштагы ар түрдүү көрүнүштөрдү, өзгөрүүлөрдү илимий далилдерди пайдалануу менен чечүү.

Студенттин жеке кызыкчылыктарынын негизинде кесиптик өзүн-өзү аныктоону андан ары стимулдаштыруучу, өз алдынча же андан ары билим алуу үчүн зарыл болгон көндүмдөрдү жана компетенцияларды өнүктүрө турган, окутууда жандуу объекттерди аныктоого жана сүрөттөп берүүгө студенттерге жеке билим берүү траекториясын түшүнүүгө жана тандоого мүмкүнчүлүк берген шарттарды түзүү. биология дисциплинасы, биологиялык процесстерди жана кубулуштарды илимий жактан түшүндүрүү жана жаратылыштагы ар кандай кубулуштарды жана өзгөрүүлөрдү чечүү үчүн илимий далилдерди колдонуу.

Жаштардын келечектеги кесибин тандоосу көптөгөн факторлордон көз каранды. Алардын ичинен эң негизгиси - ата-энесинин позициясынан олуттуу даражада көз каранды. Окуучулардын кесиптик өзүн-өзү аныктоосунда ата-энелеринин турмуштук жана эмгектик тажрыйбалары, кадыр-баркы, үй-бүлөсүнүн материалдык жактан камсыз болуу деңгээли чоң таасирин тийгизет. Көпчүлүк учурда ата-энелер балдарына эмгектик ийгиликтерди каалоо менен оң таасирлерин тийгизишет. Ата-энелердин өз иштерине жакшы мамиле кылуусу,

алардын өз кесиптерине болгон канааттануусу жетишээрлик деңгээлде моралдык жактан чоң стимул болот [1, 167-168 бб.].

Жаш адамдын келечектеги кесипти тандоосу көптөгөн факторлордон көз каранды. Алардын эң негизгиси ата-эненин турган жеринен көп нерсе көз каранды. Ата-энелердин турмуштук жана иш тажрыйбасы, ата-энелердин аброю жана үй-бүлөнүн материалдык жактан камсыз болуу деңгээли окуучулардын өз алдынча кесип тандоосуна чоң таасирин тийгизет. Көпчүлүк учурларда ата-энелер балдарынын жумушта ийгиликке жетишин каалашат, ошону менен аларга жакшы таасир этет. Ата-эненин эмгекке болгон жакшы мамилеси жана карьерасына канааттануусу моралдык маанайды абдан көтөрөт [1, 167 б.].

Биздин изилдөө жалпы билим берүүчү орто мектептерде биология предметин 10-11-класстарда окутуу процессинде окуучуларды кесипке багыттап окутуу бул - биологиялык билим берүүнүн актуалдуулугу жандуу жаратылышка илимий ой жүгүртө алган, тиричиликти Жер бетиндеги эң жогорку баалуулук катары түшүнгөн, дүйнөнүн илимий сүрөттөлүшүнүн биологиялык тармагына ориентация жасай алган, билим алуунун методун, ыктарын практикалык тармакта колдонууда, биологиялык жана экологиялык жактан сабаттуу, жаратылыштын жана кийинки муундардын астында жоопкерчиликтүү инсандын өнүгүүсү менен аныкталат.

Биздин изилдөөлөр көрсөткөндөй, орто мектептердин 10-11-класстарында биология предметтерин окутуу процессинде окуучулардын тирүү жандыктардын табияты жөнүндө илимий ой жүгүртүүгө, жашоо жер бетиндеги эң жогорку баалуулук экенин түшүнүүгө, биология сабагын окутуунун мааниси зор. Дүйнөнү илимий түрдө сүрөттөгөн биология тармагына багыт алуу, биологиялык жана экологиялык жактан сабаттуу, жаратылыш жана келечек муун үчүн жоопкерчиликтүү, билим берүү ыкмаларын жана практикалык талаа көндүмдөрүн колдонууга үйрөтүү ырасталды.

10-11-класстар үчүн биология предметинде жалпы биологиялык билимдердин интеграциясын ишке ашырат, жалпы биология предметинин мазмунун окутуунун бийик деңгээлинин материалы катары көрсөтөт. Окуучулар негизги мектептен алган билимдерин жалпылашат, алардын мазмуну кеңейтилет жана тереңдетилет, биология илиминин теориялык жалпыланышы жана жандуу жаратылышты ар түрдүү деңгээлде уюштурууда жана биологиялык системаларга жалпы биологиялык закон ченемдүүлүктөр окутулуп жатканда окуучуларды кесипке багыттап окутуунун жагдайларын эске алуу менен максаттарды жана анда коюлган милдеттерди чечүү: Өлкөнүн муктаждыктарына жана окуучунун жекече кызыкчылыктарына ылайык кесиптик өзүн-өзү аныктоого түрткү берген жекече билим берүү траекториясын түшүнүп тандоо мүмкүнчүлүгү үчүн шарттарды түзүү, өз алдынча билим алуу же билимин улатуу үчүн керектүү билгичтиктерди жана көндүмдөрдү калыптандыруу болуп саналат.

10-11-класстардагы биология предметтери боюнча жалпы биология билимдерин интеграциялоону ишке ашырат жана жалпы биология предметтеринин мазмунун жогорку деңгээлдеги окуу материалдарына берет. Студенттер негизги мектепте алган билимдерин жыйынтыктап, анын мазмунун кеңейтип, тереңдетип, жалпы биологиялык мыйзамдарды үйрөтүү менен биологиялык илимдердин теориялык жыйындысын жана биологиялык түзүлүштүн ар кандай деңгээлдерин жана биологиялык системалардын жалпы биологиялык мыйзамдарын үйрөтүшөт. Биологиялык системалар кесиптик билим берүүнүн контексттерин эске алуу менен окутулууда, анда коюлган максаттарды жана милдеттерди чечүү: өлкөнүн керектөөлөрү жана кесиптик өзүн-өзү өнүктүрүүгө түрткү берүүчү жеке билим берүү

траекториясын түшүнүү жана тандоо мүмкүнчүлүгү үчүн шарттарды түзүү. Окуучулардын жеке кызыкчылыктарына, өз алдынча окуусуна же үзгүлтүксүз билим алуу үчүн зарыл болгон көндүмдөрдү жана жөндөмдөрдү өнүктүрүүгө негизделген.

Жогорку класстарда, б.а. 10-11-класстарда окуучулардын келечектеги кесиптик кызыкчылыктарын жана жөндөмдөрүн эске алып окутуу билим берүүнү уюштуруу системасы актуалдуу экендиги учурдун талабы.

Биология предметинде кесипке багыт берүүнүн өзгөчөлүктөрүн аныктоо. төмөнкү милдеттерди аркылуу ишке ашырылат: кесипке багыт берүүнүн мазмунун жана маңызын ачуу; жаштарга кесипке багыт берүүнүн формаларын жана методдорун карап чыгуу окутуу; кесиптик өзүн-өзү аныктоонун өзгөчөлүктөрүн жана жолдорун аныктоо жаштарга кесипке багыт берүүнү жакшыртуу.

Биология предметин окутууда бүтүрүүчүлөрдүн ээ болуучу предметтик өздөштүрүүчү компетенттүүлүктөр: жандуу объектилерди таануу жана баяндоо, тирүү организмдердин негизги касиеттерин бөлүп кароо, жандуу жана жансыз жаратылыштын айырмасын, илимий көйгөйлөрдү кое билүү, илимий изилдөөлөрдү издөө үчүн керектүү өзөктүү түшүнүктөрдү, биологиялык системалардын негизги мүнөздөмөлөрүн аныктоо жана практикалык иштерди, долбоорлорду аткаруу; - илимий долбоорлорду пландаштыруу.

Биологиялык процесстер жана кубулуштарды илимий жактан түшүндүрүү: белгилүү кырдаалда биологиялык билимдерди колдонуу; биологиялык кубулуштардын илимий далилдүү баяндоосун же түшүндүрмөсүн, жандуу жаратылыштагы өзгөрүүсүнүн болжолдоо; илимий далилдүү баяндоолорду, түшүндүрмөлөрдү жана болжолдоолорду таануу; аткарылган практикалык иштер, илимий долбоорлор боюнча корутундуларды түзүү. Жаратылыштагы ар түрдүү көрүнүштөрдү, өзгөрүүлөрдү илимий далилдерди пайдалануу менен чечүү: илимий фактыларды жана маалыматтарды түшүндүрүү, жыйынтык чыгаруу; практикада далилдердин маалыматтарын пайдалануу; коомдо жана жаратылыш чөйрөдө илимдин жана технологиянын жетишкендиктерин колдонуунун натыйжаларына, адамдын айлана чөйрөгө тийгизген таасирине баа берүү; өзүнүн практикалык ишмердүүлүгүнө, экологиялык көйгөйлөрдү (жергиликтүү), "жашыл экономика" маселелерин чечүү үчүн анын маанисине баа берүү.

Биология предметтерин окутууда бүтүрүүчүлөрдүн ээ болгон компетенциялары: тирүү организмдерди аныктоо жана аларга мүнөздөмө берүү, тирүү организмдердин негизги касиеттерин ажырата билүү, тирүү жана жансыз организмдерди ажырата билүү, илимий проблемалар, илимий изилдөө үчүн зарыл болгон негизги түшүнүктөр, алардын өзгөчөлүктөрүн аныктоо. биологиялык системалар Негизги өзгөчөлүктөрү жана практикалык иштери, долбоорлордун аткарылышы - илимий долбоорлорду пландаштыруу;

Биологиялык процесстерди жана кубулуштарды илимий түшүндүрүү: биологиялык кубулуштарды илимий жактан далилденген сыпаттоо же түшүндүрүү, илимий жактан далилденген билдирүүлөрдү таануу жана алдын ала айтуу; практикалык иш, илим Долбоор жыйынтыкка келет. Жаратылыштагы ар кандай кубулуштарды жана өзгөрүүлөрдү илимий далилдөө аркылуу кароо илимий маалыматтарды жана фактыларды тактоону, жыйынтык чыгарууну жана далилдерди реалдуу кырдаалда колдонууну камтыйт. Бул коомдогу жана жаратылыш дүйнөсүндөгү илимий жана технологиялык жетишкендиктердин натыйжаларына баа берүүнү, ошондой эле адамдын айлана-чөйрөгө тийгизген таасирин изилдөөнү камтыйт. Мындан тышкары, жергиликтүү экологиялык көйгөйлөрдү жана “жашыл экономикага” байланышкан маселелерди чечүүдө практикалык аракеттерди жана алардын маанисин баалоо зарыл.

Мектеп бүтүрүүчүлөрүнө кесиптик багыт берүүнүн максаты - өз алдынча, өзүнүн өнүгүүсүнүн перспективасын пландаштыруу, корректировкалоо жана аны ишке ашыра билүү даярдыгын калыптандыруу. Ал эми анын милдети алардын негизделген баалуулуктарын калыптандыруу, дүйнө таанымын өнүктүрүү менен байланышта кесиптик өзүн аныктоосун камсыз кылуу болуп саналат. Мектеп бүтүрүүчүсүнүн кесиптик өзүн аныктоосу кесиптик билим жана даярдык алуунун жолун аң сезимдүү тандоодо маанилүү болуп саналат.

Мектептин бүтүрүүчүлөрүнө кесиптик жетекчилик берүүнүн максаты аларды жеке өнүгүү пландарын автономдуу түрдө стратегиялоого, өзгөртүүгө жана ишке ашырууга үйрөтүү болуп саналат. Бул жетекчилик алардын фундаменталдык баалуулуктарын орнотууга жана алардын дүйнө таанымынын эволюциясына карата профессионалдык өзүн өзү аныктоосун колдоого умтулат. Мектеп бүтүрүүчүсү үчүн кесиптик өз алдынча чечим кабыл алуу кесиптик билимге жана окууга баруу жолунда негизделген чечим кабыл алууда абдан маанилүү.

Замандын талабына ылайык мектеп бүгүнкү күндө өз алдынча ой жүгүртө алган, өз алдынча кесип тандоого, креативдүү, коммуникабелдүү адам болууга, билимге, билгичтиктерге ээ болгон бүтүрүүчүнү даярдоо керек.

Жыйынтыгында, азыркы кезде жалпы биоим берүүчү орто мектептердин негизги милдеттеринин бири – кесиптик багыт берүү маанилүү, окуучулардын кызыгуусун, жөндөмүн үйрөнүүнү, окуучуларды учурдун талабына ылайык кесиптерди компетенттүү тандоо даярдыгын калыптандыруу болуп саналат. Коомдун өзгөрүү шартында, б.а. жасалма интеллекттин пайда болушу менен кээ бир кесиптердин жок болуу коркунучу тургандыгы да байкалууда. Демек, ар бир кесипти тандоодо, анын келечегин көрө билүү да бүгүнкү күндө актуалдуу.

Колдонулган адабияттардын тизмеси

1. Абдыракунова Ж.С. Кесипке багыт берүү – негизги педагогикалык маселелердин бири катары. Известия вузов Кыргызстана. – Бишкек, № 10, 2017. – 167-168 б.
2. Асадуллин Р.М., Хамитов Э.Ш., Хазиев В.С. Педагогическая профориентация [Текст] /Р.М. Асадуллин, Э.Ш. Хамитов, В.С. Хазиев а. – Уфа: Изд-во БГПУ, 2012 – С. 264.
3. Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүү уюмдарында 10-11-класстары үчүн “Биология” боюнча Предметтик стандарт. – Бишкек, 2022. – 41 б.
4. Сияев Т.М., Абдыракунова Ж.С. Ысык-Көл университетинин Жарчысы. №40, 2015. – Б. 127-31
5. Сманбаев Ө.А. Кыргызстанда окуучуларга кесиптик багыт берүү маселесинин калыптанышы жана өнүгүү тенденциясы. И. Арабаев атындагы КМУнун Жарчысы. – Бишкек, 2024, №3/2. – Б. 166-174.

Рецензент: педагогика илимдеринин кандидаты, доценттин м.а. Кырбашова М.Т.